

GÏMMERTSE PÈTJES

Simon van Wetten

Gewend aan de grootstedse stratenwirwar als ik was, oefenden de pètjes (op z'n Hollands: paden) die Gemert in de jaren zestig nog rijk was, een ferme aantrekkingskracht op mij uit.

Aangezien mijn eigen fietsje (Tsjechisch model, rood gelakt, brede banden) op de overloop van een Amsterdams trappenhuis stond, zoefde ik met de fiets van ons tante Jo door de bochten van het paadje achter de Krengelhoek, het pad van het Kruiseind naar de Bloemerd of het pad langs de Rips naar de Achterhaag. Staande op de trappers omdat ik niet bij het zadel (rond damesmodel) kon, maar in vergelijking met de hooggestangde herenfiets van ons opa zéér comfortabel, snoof ik de frisse dorpslucht en zag ik de achterkant van Gemert.

Het werd op den duur dè lotsbestemming van mijn jonge leven: de klinkers in de Gemertse straten zoveel mogelijk mijden en via paadjes mijn reisdoel bereiken. Omdat mijn uitvalsbasis in de Cortenbachstraat aan een doorlopend pad lag dat de Nieuwstraat (daar heette het en heet het nog steeds de Weversstraat) met de Molenakkerstraat (toen de rand van Gemert) verbond, was het nobele streven van mijn jeugd heel wel haalbaar:

Voorbeeld I:

Van de Cortenbachstraat naar de boekhandel van de familie Wijn in de Kerkstraat.

Doel: de aanschaf van een stripverhaal.

Route: Pad binnendoor van de Cortenbachstraat naar de Grootmeestersstraat, oversteken naar het St. Severusstraatje, pad binnendoor (twee schitterende, haakse bochten met absoluut geen uitzicht op eventuele tegenliggers) naar de Virmundtstraat, oversteken naar de Bonengang,

rechtsaf richting straat en dan de fiets tegen de muur; om de hoek was de deur van de winkel van Wijn.

Mijn opa, toch de meest welwillende man van Gemert in zijn tijd, kon dat eigenaardige "pètjes-gedoe" van z'n kleinzoon zowel letterlijk als figuurlijk maar moeilijk volgen. Toch, na een bezoek aan een bevriende boer achter in de Deel, goedgemutst vanwege de dertig verse eitjes die hij had meegekregen, stemde opa toe in de door mij voorgestelde route:

Voorbeeld II:

Van de Deel naar de Cortenbachstraat.

Doel: mijn opa deelgenoot maken van het pètjes-genot.

Route: Het pad bij 't Slotje (met een paar prachtige bochten) naar de Krengelhoek, vandaar achter garage Peeters langs naar de Beverdijk, langs de boerderij van Kuppens, daar de Molenstraat oversteken, pad binnendoor naar de Grootmeestersstraat, halverwege linksaf naar de Cortenbachstraat.

Conversatie onderweg, iets voorbij het Slotje:

- Zie-de nou opa, hoe skòn 't hier is?

- (5 meter daarachter) Ja jongen, maar al die koilen. En ik heb die eikes bij...

- Kiek opa, daar aan die kant, daar links, daar zie-de de torens van Boekel en van Handel (scherpe bocht naar rechts).

-

Heeft u uw grootvader wel eens aangetroffen, verward in drie lagen prikkeldraad en z'n eigen fiets, overgoten met het traag druppelend eigeel van toch zeker vijftientig kapotte eieren?

Na dit incident stond ik weer alleen voor mijn paadjes-queste.

De woonsteden van de drie broers van mijn vader vielen via paadjes te bereiken. Mijn oudste oom woonde in de Bloemerd en via een mooi pad kon je dan door naar ons ome Henk die op de hoek Kleikampen-Haag woonde. Ome Theo woonde in Handel aan 't Mariahofke, maar kon niettemin via het pad achter de voetbalvelden van G.V.V aan de Molenstraat en de Lieve Vrouwesteeg naar de Handelse bossen door mij bezocht worden.

't Pètje langs de Rips. Binnendoor van de Ruijschenberghstraat naar de Kampen zonder in De Haag te komen. Het pand rechts is de achterkant van het wevershuis van Jasper Hendriks (Jas d'n Bôtter). Nu begint hier de Hagenhof. De bedding van de Rips is thans wandelpad.

Ik kende de brandneteldichtheid (in een korte broek let je daar *van eiges* op) en overzag de plekken waar de modder verraderlijke kuilen verborg. Ik prentte het ritme waarmee de meidoornheggen gesnoeid werden in mijn hoofd en ik had de keffertjes die her en der meeholden gerangschikt naar

bijters en niet-bijters. Ja, ik kende mijn Gîmmertse pètjes-topografie. En al vond ons tante Jo dat ik het maar *hoog in* had, toch afficheerde ik mijzelf als de Gemertse padenkenner bij uitstek!

Nu ik dertig jaar later met een glimlach op die toch wat vreemde manie terugkijk, realiseer ik me dat een paar van zulke paden ooit het eerste 'stratenplan' van Gemert vormden.

In de transportakten van onroerend goed in de oud-rechterlijke archieven van Brabantse dorpen en steden werd een stuk grond altijd 'afgemeten' door de eigenaren van de belendende percelen te noemen. Maar niet altijd was de belender een persoon. Dat kon ook een *wech* zijn, of een *steeghe*, een *pat*, een *dijck*, een *invaart* of een *gemeijnstraet*.

Met een 'wech' bedoelde men meestal een doorgaande route, een openbare weg. Men kon ook 'een wech doen' - daarmee werd een bedevaart bedoeld. *Eenen wech doen tot Sinte Jacobo in Galicien*. In het schepenprotocol van Gemert treft men het woord 'wech' dan bijvoorbeeld als volgt aan:

Goyart Jansen van Puyfelick heeft overgegeven aan meester Jan Puyfelick, schoolmeester, een huijs en hoff aan het Binderseinde neven het clooster. Item den heere tonne - teullandt - neven de gemeijne wech en de Meulenwech. 19 juli 1684

Meester Jan kon zijn inkomen dus aanvullen door naast de weerbarstige Gemertse koppen met kennis te vullen ook wat te 'teulen' op een stukje grond bij de Molenweg - of was het de eerste schoolmeester die aan schooltuintjes deed?

Bij het hedendaagse woord 'steeg' zien we een smal straatje met hoogopgaande muren voor ons. Hoewel het middeleeuwse 'steghe' zowel weg, straat als pad kan betekenen, heb ik toch het idee dat het destijds ook al ging om smalle paden, geflankeerd door hoge heggen of houtwallen. Er is ook verwantschap met het oudhoogduitse 'stega', wat 'trap' betekent. Er hoort dus wel iets hoogs bij een steeg, maar in Gemert werd in één geval een steeg met iets laags verbonden, als we tenminste de kerkelijke hiërarchie in acht nemen:

Meester Bastiaen Moxis, Ycke dochter van Johan Dreuwens en van Hunder-

sche Joan Moxis, hebben vercocht aen Anthonis Gerardt de Smidth een huijs en hoff aen de Merckt neven de Commanderije en 't straetie genaemt sijnde die Capelaensteghe. 11 dec. 1681

Opvallend is dat de huidige situatie nog steeds overeenkomt met die van driehonderd jaar geleden, zij het dat de *steghe* nu een straat is.

Het middelnederlandse 'dijc' verbergt geen geheimen. De Gemertenaren van vijfhonderd jaar geleden hadden ook niet altijd trek in natte voeten en legden door drassige gebieden verhogingen aan. Vermeldenswaardig is dat de voorganger van de huidige Virmundtstraat, namelijk het Vlooieneind, in 1685 nog als *de Vloijendijck* door het leven ging. Nee, de wandelaars in die tijd kregen geen jeuk: vloijen slaat terug op vloeien en duidt vermoedelijk op nattigheid.

Bij het woord 'invaart' kunnen we in ieder geval vaststellen dat het een wat prettiger associatie oproept dan bij het woord 'uitvaart' het geval is. Denk verder aan de oprit die u met uw buurman deelt, trek die oprit door tot achter uw huis en u heeft een invaart.

Catarina dochter van Nicolaes van Neerven, Michiel Jacobs van de Bijl (de man van Perijn Nicolaes van Neerven) ter eenre en Gerard Hogaerts ter andere zijde hebben een accoort gemaect waarbij Gerard zal mogen gebruijcken de invaert tussen henne comparante huijsingen. Hij zal twee carren mogen zetten in de invaert, maar de invaert nooit mogen vertimmeren. Wel moet hij helpen bij de reparatie van de poort. 5 juni 1682

Opmerkenswaard is hier dat deze 'invaart' nog steeds bestaat. Het is de gang tussen De Ridderhof en het pand van Corstens tegenover de kerk.

De 'straet' tenslotte was de aanduiding die vooral in het dorp zelf, binnen de bebouwde kom werd gebruikt. De titel 'straet' kon een stuk grond namelijk slechts verdienen als hij op een of andere wijze was verhard en dat kwam buiten de dorpskommen maar zeer sporadisch voor.

Willem Henric Maes soens soen (kleinzoon) van Ghemert heeft vercocht aen Aert van Paependonck 2 mud rogge uit een goed en hoeve geheiten die

Hoeve ten Hoeve bij der kercken van Gemert (die toebehorende plach aen de erfgenamen van Dirc van Ghemert) en ut een stuck lants geheiten dat Groet Geroedt aan de straet. 17 maart 1444

In de laatste dertig jaar van de 15e eeuw kwamen in Gemert de volgende straten, dijken, stegen, wegen en paden voor:

de **Aelbrechtskijnderwech** - een eigennaam; de weg van de kinderen van Aelbrecht. Toen al 'onteigend' want de weg wordt een 'gemeijnwech', een openbare weg genoemd.

de **Aelhoerststeeghe** - gelegen in de Aalhorst. (Dat is de huidige Daalhorst, die van de Broekstraat naar Tereijken loopt.)

de **Aldestraet** - nu de Oudestraat, destijds ook al geflankeerd door de Kieboom en Boekent en met aan de kant van Boekent een zijstraatje, de Schenckxstraat, dat nu nog bestaat als de Dribbelheidseweg.

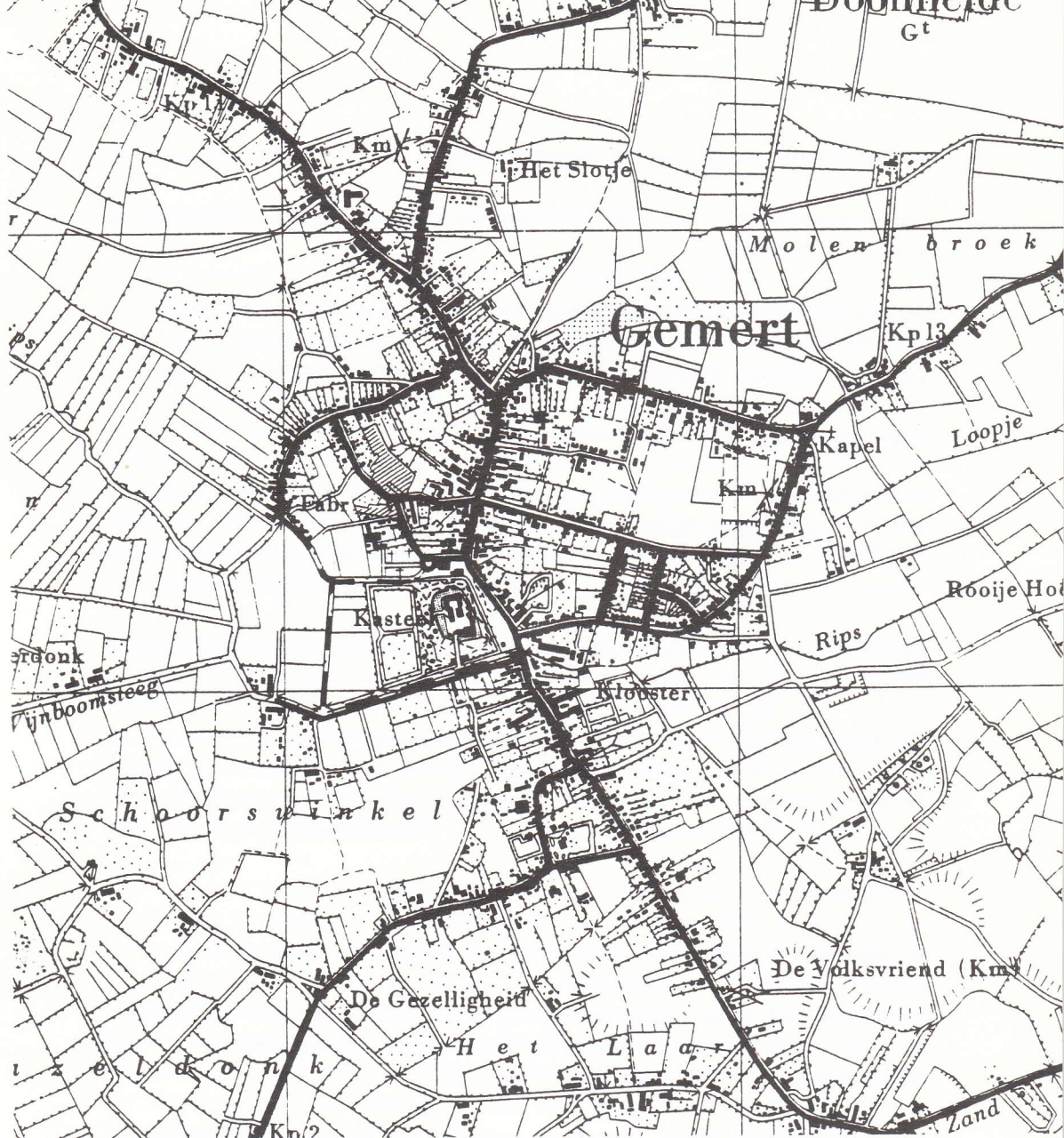
de **Beverdijck** - met als nadere aanduidingen "een gemeijn pad omtrent den Deelschen straet bij den Deelschen boem" (een draaiboom), in Fellenoord en bij de Moelenecker.

de **Boeckense straet** - de verkoopakte van een bakhuis "aan de Boeckense straet van de Soeringse boem langs de eijck" vermeldt al in 1484 de straat die we nu nog Boekent noemen.

de **Bonen(of Boven)berchssteeghe** - de ligging van deze steeg is niet duidelijk. Er zijn wel nadere aanduidingen als "in die Neerstrepen" en "geheiten de thengden" maar die zijn niet echt verhelderend. Onwillekeurig gaan de gedachten naar de Bonengang.

de **Deelstraet** - nu kortweg Deel.

de **Dijkstraet** - werd in de 15e eeuw vaak genoemd en lag in de nabijheid van de Heerenstraat en den Horrick.

Topografische kaart van omstreeks 1950. Onderbroken lijnen zijn eensporige pèties. Zie je d'n Beverdijk, de pad van de Pandelaarse Kampen naar de Bloemerd en de Binnendoortjes op de Molenakker. En zie je dat het paadje langs Jas d'n Bôtter als weg is aangegeven?

de **Goersvijnclse steghe** - op Schoorswinkel.

de **Gruenenwech** - dat zou de hedendaagse Groenesteeg of Groenendaal geweest kunnen zijn.

de **Herenstraet** - dit was het langgerekte lint door de kom van Gemert (van keske tot keske), vaak verlengd met de weg naar De Mortel. Dat wordt bewezen door de genoemde aangrenzende straten en toponiemen, zoals de Deelstraet, de Haghe, de kerk, de Hovel, de Mortel en Meelschoet. Een echte heerbaan dus, die Herenstraet.

de **Hochenwech** - te vinden op "de Cranebrake." (Het toponiem Kranebraken is nog altijd bekend en er is nu nog een Kranebrakenseweg in de nabijheid van De Mortel, terwijl de 'Hochenwech' geïdentificeerd kan worden als de Oude Bakelseweg die dwars over de Kranebraken voert.)

de **Hovel** - de Heuvel, vaak genoemd en daarom waarschijnlijk dicht bewoond.

de **Moelenstraet** - met als begeleidende toponiemen "aen die brug" (de brug over de Rips, op de plaats waar de Nieuwstraat thans overgaat in Haageijk en waar de Molenstraat begint), de "Varenecker", de "Waterbeemd", de "Moelenecker" en het "Goed ter Sloetelbossche."

de **Moelenwech** - die grensde aan "de Driebbelleij."

de **Mortelsche pad** - die liep over "de Berchlaren."

de **Mortelsche straet** - zeer veelvuldig genoemd. Het zal wel de doorgaande weg in De Mortel zijn geweest, nu de St. Antoniusstraat en de Oude Molenweg.

de **Onze Vrouwe Stege** - daarvoor komen heden ten dage de Lieve Vrouwesteeg bij de Handelse bossen of de O.L.Vrouwestraat in Handel zelf in aanmerking.

de **Pantellaerstraet** - met de Pantellersenboem op het einde.

de **Peelvaert** - lag in de Mortel "in den Paeshoeff."

aan de **Voert** lag een dijk "daer men dachelijckx over vert."

Ook was er een naamloze steeg "die men daghelix veert ende drijft" bij de kerk. Die steeg wordt een akte of wat verderop als dijk aangeduid en weer een paar jaar later is er sprake van de **Vroendijck** aan die kercke.

de **Wolfssteeg** - ook weer in het al eerder genoemde "Fellenoerd." De gedachten gaan wellicht naar het gebied Wolffsbos maar daar het toponiem Fellenoerd gezocht moet worden in de omgeving van de splitsing Kruiseind-Pandelaar-Deel moet dit worden uitgesloten. Overigens zal de naam niet zozeer betrekking hebben op wolven als wel op de voornaam 'Wolff'; de steeg (en ook het Wolfsbos) van Wolff.

de **Wijndboem** - in deze naam vermoedt men niet zo vlug een pad of weg verborgen, maar het 'boem-gedeelte' geeft mogelijk aan aan dat er een draaiboom stond en die heeft wel enkel nut op een weg of pad.

Het is trouwens opvallend dat aan de Peelkant van Gemert geen draaibomen worden vermeld. Wel op de uitvalswegen naar Erp, Boekel, Bakel/Helmond en Beek en Donk. Maar ach, hoeveel mensen kwamen ook vanuit de Peel naar Gemert in die dagen?

U ziet, het stratenplan van Gemert in de late middeleeuwen is nu nog heel herkenbaar. Aan ons de taak om dat zo te houden. Degenen die nog niet zo lang geleden op de bres stonden om de paden en het aanzien van Schoorswinkel te verdedigen, vinden het gelijk aan hun kant in de vermelding van *de Goeswijncelse steghe* (1529) en *den Heuvelschen padt* (1685).

Als de mensen van het jaar 2500 nog kunnen aanwijzen waar het pad van het Kruiseind naar de Bloemerd liep, dan heeft zo'n goed voorbeeld van Schoorswinkel goed doen volgen.

Aan mij zal het niet liggen. Ik heb een stuk van dat pad gekocht. Mijn pètjes-queste is voltooid!

VERANTWOORDING

* Om de etymologie van woorden als 'weg', 'straat' en 'pad' te achterhalen is gebruik gemaakt van de volgende naslagwerken:

- E.J.Th.A.M. van Emstede: *Glossarium Iuris Brabantici*.
Stichting Brabants Rechtseigen - Deurne.
- J. Verdam: *Middelnederlandsch handwoordenboek*, 's-Gravenhage, 1932.
- J.de Vries/F.de Tollenaere: *Etymologisch Woordenboek*, Utrecht, 1991.

* Het woord **queste** is wellicht (nog) geen Nederlands woord, maar sinds de eerste Nederlandse uitgave van Tolkiens "In de ban van de ring" toch redelijk ingeburgerd. Ik zou het willen vertalen als 'belangrijk doel.'

* De geciteerde akte van 17 maart 1444 komt niet uit het Gemerts, maar uit het Helmonds schepenprotocol.

* Het onderzoek(je) naar de straat- en steegnamen in de oudste schepenprotocollen van Gemert werd aanzienlijk versneld dankzij de ingang die op de eerste vier delen (R.A.G. no. 95 t/m 98) is gemaakt door G.A. van Gemert uit Roermond.

* Dank aan Willy Ivits voor de stafkaart van Gemert van rond 1950.